

ЗМЕСТ

Чалавек ідзе. *Аповесць* 3

АПАВЯДАННІ

Слёзы Тубі 84

Незвычайная прынада 93

Лацароні 102

Шчасце 119

Бярозавы конь 123

Падарожжа вакол дома 132

Васька Жукаў 149

На крызе 153

Максімка 159

I

*Старадаўнія часы. — Царства звяроў. —
Ці людзі? — Няўдалае паляванне. —
Падвячорак з пацука. — Начлег на дубе.*

Гэта было даўно-даўно... Можна, мільён гадоў назад. Дакладна сказаць нельга, але прыблізна навука ведае, калі і як гэта было. Ёсць сведкі з таго часу: розныя знакі, рэчы, расліны, косці, каменні, нават самыя пласты зямлі, якія досыць праўдзіва могуць расказаць цікавыя гісторыі з таго часу. Трэба толькі навучыцца іх разумець...

З такіх помнікаў і склалася гісторыя, аб якой тут гаворыцца.

У тыя часы наша Еўропа мела зусім не такі выгляд, як цяпер. Мора займала ўсю сучасную Паўднёвую Еўропу і даходзіла да Альпаў, а ў нас — да нізоўяў Дняпра і Волгі.

Каўказскія, Крымскія горы, Альпы, Апеніны тады толькі што пачыналі падымацца ад зямлі. Усюды дзейнічалі вулканы, нават у такіх месцах, дзе цяпер аб гэтым ніхто і не думае, напрыклад у сучаснай Германіі,

Англіі. Казбек, Эльбрус выкідалі агонь, попел, лаву.

Паступова, павольна, на працягу соцень тысяч гадоў Еўропа прымала той выгляд, які мае ў нашы дні.

І клімат быў іншы, значна цяплейшы, напрыклад, як цяпер у Паўночнай Афрыцы.

Адпаведна гэтаму і расліннасць была больш разнастайная і багатая. Фігавыя і лаўравыя дрэвы раслі разам з хваёвымі. Разам з дубам, клёнам і вязам падымаліся пальмы, а нашы бярозы і вербы стаялі побач з міртамі, магноліямі і алеандрамі.

Уся гэтая расліннасць складала велізарныя лясы, якія займалі большую частку Еўропы. Насельнікамі гэтых лясоў былі ўсялякія звяры, з якіх адны дайшлі да нашага часу бадай што такімі самымі, як былі, другія значна змяніліся, а трэція зусім зніклі, і іх цяпер называюць «дапатопнымі».

Былі і стэпавыя прасторы, дзе вольна бегалі стэпавыя звяры.

Нідзе толькі не відаць было слядоў чалавека. Ніводнага чалавечага жылля не было ва ўсёй краіне. Аніводнага чалавечага слова не чулася на ўсёй прасторы. Аніводнага паляўнічага не сустракалі звяры на сваёй дарозе.

Гэта было сапраўднае «царства звяроў». Яны былі гаспадарамі ўсяе зямлі...

Але вось на адной палянцы з'явіўся гурток нейкіх стварэнняў, якія ішлі на дзвюх нагах. Можа, гэта і ёсць людзі?

Не, здаецца, гэта малпы, бо ўсё цела іх пакрыта поўсцю. Галава доўгая, выцягнутая спераду назад, а зверху нібы прыплюснутая. Ілба, бадай, зусім няма, а які ёсць, дык не разбярэш, дзе ён пачынаецца. Нос таксама пляскаты, пераноссе ледзь прыкметнае. Вочы сядзяць надта глыбока, а косць над імі выступае наперад, як страхы.

Падбародак ледзь вызначаецца, а вялізныя сківіцы высунуліся наперад, як і ў кожнага добрага зверу.

Рост іх быў невялікі, плечы шырокія, а рукі занадта доўгія. Ногі ж, наадварот, вельмі кароткія.

Адным словам, зусім не такі выгляд, як у нас з вамі.

Але з другога боку, калі добра прыгледзецца, то і ад малпаў яны значна адрозніваліся. Перш за ўсё, яны ўвесь час хадзілі і стаялі толькі на дзвюх нагах і хадзілі цвёрда, амаль што прама, абапіраючыся на зямлю ўсёй падэшвай.

Малпы ж, як вядома, ніколі гэтак не ходзяць. Калі ім і здараецца прайсціся на дзвюх нагах, дык усяго некалькі крокаў, але і тады яны ступаюць на зямлю толькі бакамі падэшвы, як часам ходзяць дзеці з вельмі крывымі нагамі.

Слёзы Тубі

Маленькі Тубі ўвесь свой маленькі век пражыў на беразе мора. Заўсёды перад яго вачыма была бязмежная прастора — то ціхая, ласкавая, то бурная, злосная. Сонца кожны дзень вылазіла з вады з правага боку, праходзіла над самай галавой і хавалася ў ваду з левага боку.

І ўсё сваё жыццё Тубі чуў, як хвалі набягалі на нізкі пясчаны бераг і спявалі сваю адвечную песню. З ёю ён уставаў, з ёю ён клаўся спаць, яе ён чуў, калі прачынаўся ўначы, не заціхала яна і ў пякучы поўдзень, калі ўсё жывое хавалася ў цень. Ён і ўявіць сабе не мог, што дзе-небудзь на свеце можа быць такое месца, дзе не чуваць гэтай песні. Часамі, калі ўздымалася бура, гэтая песня пераходзіла ў злоснае выццё, але маленькі Тубі зусім не баяўся гэтага выцця, як не баялася вунь тая чайка, што лётае над морам.

А ззаду, за спіной, за хацінамі, пачынаўся лес, а што было за ім — Тубі не ведаў. Чуў ён часам, як казалі пра нейкія землі, гарады, розныя дзіўныя краіны, але ўявіць сабе

гэтага не мог. Ну, адкуль жа можа ўзяцца нешта другое, апрача яго берага і мора?

Праўда, ён часта бегаў туды, каб сцягнуць какосавы арэх, банан ці яшчэ якую дробязь, але больш часу праводзіў у вадзе і адчуваў сябе ў ёй як рыба.

Яны жылі ўдваіх з маткай у хацінцы з галля. Бацька памёр тры гады назад, калі Тубі было восем год.

Ён добра памятаў свайго бацьку. Чорны, худы, як шкілет, і ўсё харкаў крывёю.

Кожны год у красавіку наезджалі сюды людзі з чорнымі бародамі, у белых халатах, на белых лодках. Яны мелі шмат лодак, набіралі шмат людзей. У тым ліку быў і бацька Тубі.

Лодкі ад'езджалі ў мора, становіліся там у рад, і голыя чорныя людзі кідаліся ў мора, давалі нырца і праз мінуту-другую вылазілі. Кожны з іх меў пры сабе кошык, і ў гэты кошык яны збіралі на дне мора чарапашкі.

Людзі з чорнымі бародамі і ў белых халатах сядзелі на беразе ў шатры. Перад імі стаялі розныя стравы і пітво, яны ў біноклі глядзелі на мора, часам аддавалі загады.

У поўдзень рабілі перапынак. Лодкі пад'езджалі да берага, людзі зносілі ў шатры чарапашкі. Тут іх разбівалі і чагосьці шукалі ўсярэдзіне. Адны са злосцю адкідалі ўбок, у другіх знаходзілі нейкія бліскучыя,

светлыя каменьчыкі. І тады дзядзькі ў белым пстрыкалі пальцамі, шчэрылі белыя зубы і казалі:

— О, гэта добра!

— Гэтая штукенцыя можа даць тысяч дваццаць!

А людзі, што лавілі гэтыя чарапашкі, ляжалі на беразе ледзь жывыя.

І шмат у каго з рота ішла кроў.

Асабліва ў бацькі Тубі.

Тубі падыходзіў да яго, плакаў, падносіў яму вады. Бацька ўсміхаўся, прабаваў жартаваць з сынам, але гэта неяк не ўдавалася.

Праз гадзіну давалі сігнал, і людзі зноў адпраўляліся ў мора. Зноў пачыналася тое самае ныранне.

Пад вечар бацька прыходзіў дахаты і як камень валіўся на пасцель. Маці клапацілася, даглядала яго, карміла, але яму нічога ў горла не ішло.

І так было кожны дзень, цэлы месяц, без ніякага перапынку.

У апошні дзень бацька прынёс маці трохі грошай. Выгляд яго быў ужо зусім дрэнны.

Матка засулавала.

А назаўтра бацька памёр.

Яшчэ памятае Тубі, як бацька аднаго разу ўзяў яго з сабою, і раніцою, да святла, яны адны выехалі ў мора.

Там бацька пакінуў Тубі ў лодцы, а сам нырнуў у мора.

Але на беразе падняліся крыкі, шум; да іх выехалі дзве лодкі, бацьку схапілі, білі, пацягнулі кудысь. Ён вярнуўся толькі праз некалькі дзён. І доўга пасля таго бацька і маці былі сумныя і хмурыя.

Тубі зразумеў толькі, што бацьку білі за тое, што ён нырнуў сам, адзін у чужое мора, што гэтае мора і чарапашкі належаць нейкаму пану.

Некаторы час пасля гэтага Тубі баяўся купацца ў чужым моры, але яго ніхто не ганяў, і ён тады супакоіўся.

* * *

І вось аднаго разу маці сказала Тубі, што яму трэба вучыцца, што яму прыйдзеца хадзіць за тры кіламетры ў «школу». А потым маці павяла яго і пакінула ў «настаўніка».

Гэты настаўнік, відаць, быў вельмі сярдзіты, бо заўсёды трымаў у руцэ бізун.

Вучняў набралася чалавек пятнаццаць.

Пачалося навучанне. Настаўнік узяў пяць белых, досыць вялікіх каменьчыкаў, даў хлопцам, каб яны добра прыгледзеліся да іх, кінуў каменьчыкі ў мора і загадаў пяці хлопчыкам, каб кожны з іх дастаў па каменьчыку.

Хлопцы нырнулі, вынырнулі. Чатыры хлопчыкі прынеслі па каменьчыку, а пяты не знайшоў. Тады настаўнік сцэбануў яго бізуном па голай шчуплай спіне... Дайш-

на карысць багатых і не асмельваліся нават думаць пра паляпшэнне свайго становішча. А другія казалі, што фашысты добрыя людзі, што яны клапацяцца аб тым, каб бацькаўшчына, Італія, была найвялікшай і наймацнейшай ад усіх дзяржаў. Але Джузепе не разумеў усяго гэтага і не разважаў. Ён толькі добра памятаў, што яны забілі яго бацьку, а сам ён галадае, не мае прытулку і ніякай радні.

Аднак ён не заўсёды скардзіўся на свой лёс.

У такія дні, як сёння, калі ён зарабіў некалькі чэнтызімаў, ён быў зусім шчаслівы. А радні ён меў досыць: усе лацароні былі яго раднёй.

* * *

Надышоў вечар. Вось над касцёлам Святога Януарыя (гэты святы лічыцца абаронцам Неапаля) узляцела ракета, другая. Потым зазванілі званы. Сціхлі званы — зноў ракета. Потым зноў...

Гэта заманьваюць народ у касцёл. Практыка паказала, што на ракеты народ ахвотней ідзе, як на звон або запрашэнні. Пайшоў і Джузепе.

На гэты раз набажэнства было важнае: павінен быў адбыцца цуд — кіпенне крыві святога Януарыя. Цырымонія з цудам робіцца два разы ў год і цягнецца цэлы тыдзень.

Вынеслі на сярэдзіну касцёла срэбную статую Януарыя, пачалі яе з малітвамі апра-наць, потым прынеслі шкляную вазачку, у якой была «кроў» Януарыя. Гэты святы зрабіўся са старадаўняга бога Януса за некалькі соцень гадоў перад хрысціянствам; яго імем назвалі і месяц «январь».

Ксёндз узяў у рукі вазачку, паказаў народу і, трымаючы высока каля свечкі, пачаў маліцца. Народ стаў шчыра дапамагаць, шаптаць, спяваць, выкрыкваць. Кроў не кіпела. Тады некаторыя пачалі злавацца, папракаць Януарыя, што ён не хоча паказаць цуд. Бабы пачалі плакаць, а мужчыны нават крыху... лаяцца. І вось нарэшце кроў закіпела*.

Народ загуў ад радасці і здзіўлення. Пачаў шчыра хрысціцца і Джузепе. Тут ён убачыў у кутку, перад абразом Маткі Боскай, свайго знаёмага лацароні Перучы, дзедзюка гадоў дваццаці. Ён так шчыра кленчыў перад абразом, што нічога не заўважаў навокал, нават і вялікага цуда. Джузепе праціснуўся да яго і дакрануўся да пляча. Перучы азірнуўся і сказаў:

— Вось добра, што я цябе ўбачыў! Ты мне патрэбен.

— Навошта?

— Справа ёсць!

---

* Гэты «цуд» у нас робіцца ў школах. Калі ўзяць такую самую пасудзіну з вадой, але без паветра і патрымаць яе ў руцэ, то ад адной гэтай цеплыні вада кіпіць, бо яе не прыціскае паветра.